

УДК 341.1 / .8

КОСТЮЧЕНКО Я. М.,

**кандидат юридичних наук,
юрист ТОВ «УКРЕЙНІАН АЕСТЕТИКС»**

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ ФОРМ СПІВРОБІТНИЦТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ З ТРЕТІМИ КРАЇНАМИ

Анотація. Поглиблення й розширення сфер впливу Європейського Союзу в міжнародному глобальному просторі, активізація євроінтеграційних процесів, що відбуваються в багатьох країнах Східної та Центральної Європи, зумовили суттєве зростання видів правових форм його співробітництва з третіми країнами. Тому статтю присвячено загальнотеоретичним підходам до визначення міжнародно-правових форм співробітництва Європейського Союзу з третіми країнами, визначено етимологічне значення категорій «співробітництво» та «форма», розроблено класифікацію міжнародно-правових форм співробітництва Європейського Союзу з третіми країнами, проведено їх характеристику.

Ключові слова: міжнародне право, форми, співробітництво, взаємовідносини, Європейський Союз, треті країни.

Постановка проблеми. Міжнародне співробітництво між Європейським Союзом (далі – ЄС) та третіми країнами здійснюється в різних організаційно-правових формах, що ґрунтуються на взаємовигідних інтересах, потребі вирішення спільних завдань і досягненні конкретних спільних цілей. При цьому варто констатувати той факт, що розширення міжнародно-правових форм співробітництва, трансформація існуючих і поява нових форм співробітництва ускладнюють процес вироблення уніфікованих стандартів такого співробітництва, конструктивного розуміння їх сутності. У зв'язку із цим виникає необхідність у з'ясуванні поняття міжнародно-правової форми співробітництва ЄС із третіми країнами, визначенні критеріїв їх об'єднання в самостійні види. Це дасть змогу не лише розробити єдині стандарти співробітництва ЄС із третіми країнами в межах кожної форми, а й спрогнозувати подальший розвиток відповідних форм співробітництва.

Актуальність теми дослідження підтверджується недостатньою кількістю наукових робіт, присвячених загальнотеоретичним підходам до визначення поняття й видів міжнародно-правових форм співробітництва ЄС із третіми країнами, що в поєднанні з необхідністю проведення комплексного наукового аналізу цього питання обумовлює важливість і своєчасність публікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання співробітництва ЄС із третіми країнами вивчали такі науковці, як О.І. Бастрикін, І.А. Березовська, І.З. Брацук, Ю.Ф. Гаврушко, Г.З. Макота, М.М. Микієвич, В.І. Муравйов, В.Ф. Опришко, С.В. Толстов та інші. Окремі дослідження присвячено широкому колу проблем співробітництва ЄС із третіми країнами (І.А. Березовська, М.М. Микієвич, В.І. Муравйов); інші ґрунтуються на вирішенні окремих аспектів цієї проблематики: міжнародно-технічного співробітництва (Г.З. Макота), регулювання міграційних процесів (Ю.Ф. Гаврушко), міжнародно-економічного співробітництва (В.Ф. Опришко) тощо. Однак, незважаючи на існування низки наукових розробок у цій сфері, зазначимо, що на сьогодні відсутні актуальні комплексні дослідження, присвячені аналізу загальнотеоретичних підходів до визначення міжнародних форм співробітництва ЄС із третіми країнами, що знову підкреслює важливість та актуальність запропонованої теми.

Метою статті є проведення аналізу загальнотеоретичних підходів до визначення міжнародно-правових форм співробітництва ЄС із третіми країнами та окреслення на цій підставі напрямів їх подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міжнародне співробітництво ЄС із третіми країнами виступає на сьогодні однією з провідних форм міжнародних відносин у різних сферах. Таким чином, можна констатувати, що категорія «міжнародні відносини» за своїм змістом є ширшою, ніж поняття «міжнародне співробітництво».

У науці міжнародного права система міжнародних відносин означає самодостатню та спроможну до саморегуляції систему (комплекс) взаємодії суб'єктів міжнародних відносин на рівні держав, міжнародних організацій та учасників недержавного рівня [1, с. 264]. Отже, залежно від способів взаємодії суб'єктів, пропорційності розподілу між ними прав і зобов'язань, а також інших особливостей формуються різні види міжнародних відносин. Одним із таких видів є міжнародне співробітництво (поряд із яким можна виділити допомогу, консультування тощо).

В етимологічному значенні термін «співробітництво» тлумачиться як спільна діяльність, спільні дії; праця в якій-небудь установі [2, с. 520]. Отже, у загальнотеоретичному розумінні «співробітництво» означає такий спосіб взаємодії, який передбачає здійснення спільних, взаємоузгоджених дій із метою досягнення спільних або власних цілей, заснованих на взаємних зобов'язаннях.

На думку М.О. Мунтяна, поняття «міжнародне співробітництво» відображає такий процес взаємодії двох чи декількох учасників, у якому виключається застосування збройного насильства, домінують спільні пошуки можливостей реалізації спільних інтересів [3, с. 68]. Погоджуючись із думкою науковця, необхідно також підкреслити, що міжнародне співробітництво завжди ґрунтується на засадах взаємності (інтересів, завдань, цілей), проте не обов'язково рівності.

Однак у науці міжнародного права неодноразово наголошувалось на необхідності відмежування міжнародного співробітництва від інших видів міжнародної взаємодії. Так, наприклад, О.І. Бастрикін вказує, що основна різниця між допомогою та співробітництвом (як різними видами взаємодії) полягає в характері тих дій, які здійснюються в разі надання допомоги або співробітництва. Міжнародна правова допомога, на думку вченого, передбачає виконання окремих дій, покликаних сприяти вирішенню певних питань. Співробітництво ж означає цілеспрямовану й постійну, спільну та узгоджену, широку за масштабами й різноманітну за формами та напрямками діяльність компетентних органів, яка стосується загальних інтересів держав, що співробітничать, і спрямовується на досягнення єдиних цілей [4, с. 24–25].

Таким чином, можна виділити характерні ознаки міжнародного співробітництва, що вирізняє його з-поміж інших видів міжнародних відносин: 1) завжди є двостороннім (або багатостороннім), тобто передбачає виникнення взаємних зобов'язань і прав; 2) ґрунтується на засадах взаємності у визначенні цілей, завдань і способів співробітництва; 3) має різні напрями реалізації та форми вираження.

У науковій літературі виділяються різні види міжнародного співробітництва. Так, М.О. Мунтян виділяє такі типи міждержавного співробітництва:

- переговори, предметом яких є розподіл вигод держав від їх взаємодії (це водночас і шлях до співробітництва, і показник його існування);
- свідоме, досягнуте в результаті обговорення узгодження політики (формальні договори та угоди про діяльність);
- неявне співробітництво, що здійснюється без прямих зв'язків та (або) формальних угод, що не припускає укладення договорів (таке співробітництво виникає зі співпадаючих очікувань сторін);
- нав'язане співробітництво: сильніша сторона змушує іншу коригувати її політику, проте водночас коригує й власну;
- створення спеціалізованих інститутів, здійснення регламентації, експертиз, субсидій, що сприяють розвитку співробітництва [3, с. 68].

В.І. Муравйов розробив класифікацію міжнародних угод ЄС із третіми країнами, згідно з якою залежно від сфер співпраці угоди про співробітництво поділяються на угоди про економічну співпрацю, торговельні угоди, угоди про торгівлю та співробітництво, угоди про партнерство й співробітництво, угоди про асоціацію [5, с. 11].

Водночас, виділяючи міжнародно-правові форми співробітництва ЄС із третіми країнами, необхідно чітко розмежовувати форми, напрями та рівні відповідного співробітництва. Зокрема, напрями міжнародного співробітництва відображають конкретні сфери й галузі, у межах яких здійснюється відповідне співробітництво. До напрямів співробітництва ЄС із третіми країнами можна віднести міжнародне правове, технічне, економічне, безпекове співробітництво, співробітництво у сфері регулювання міграційних процесів тощо.

Наприклад, міжнародне технічне співробітництво означає окремий напрям зовнішньої політики держави, організацію суб'єкт-суб'єктних відносин, процес управління міжнародною технічною діяльністю, увесь комплекс правовідносин між суб'єктами взаємодії [6, с. 12–13].

Співробітництво ЄС із третіми країнами у сфері міграції реалізується таким чином: у праві ЄС працівники-мігранти з третіх країн захищені правом ЄС нарівні з громадянами ЄС, проте доступ до цих прав пов'язується зі свободою переміщення. Статус працівників – мігрантів із третіх країн регулюється правом ЄС, вторинним законодавством ЄС, двосторонніми й багатосторонніми угодами ЄС із третіми країнами [7, с. 10]. У цьому конкретному прикладі напрямом співробітництва є сфера регулювання міграційних процесів, а формою – двосторонні та багатосторонні угоди.

Рівнями співробітництва позначаються його межі. Наприклад, у ст. 13 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, визначено співробітництво на двосторонньому, регіональному та міжнародному рівнях із метою запобігання й боротьби з тероризмом відповідно до міжнародного права, міжнародних норм у сфері прав людини, а також відповідно до гуманітарного права та норм права, що регулюють статус біженців [8].

Що ж стосується форм співробітництва ЄС із третіми країнами, то для їх правильного означення необхідно чітко підходити до розуміння самої категорії «форма». У філософському розумінні «форма» є вираженням змісту, його обумовленням. Це внутрішня й зовнішня організація змісту, спосіб його існування, який має певну визначеність, стабільність і самостійність [9, с. 114].

З позиції етимології це поняття має декілька значень: 1) обриси, контури, зовнішні межі предмета, що визначають його зовнішній вигляд; 2) пристрій, шаблон, за допомогою якого чому-небудь (перев. якійсь масі) надають певних обрисів, певного вигляду; 3) тип, будова, спосіб організації чого-небудь; зовнішній вияв якого-небудь явища, пов'язаний із його сутністю, змістом; 4) спосіб існування змісту, його внутрішня структура, організація та зовнішнє вираження; 5) видимість, зовнішній бік чого-небудь, що не відображає суть справи; 6) спосіб здійснення, виявлення будь-якої дії; 7) суворо встановлений порядок у будь-якій справі [10, с. 617].

Таким чином, форма співробітництва є способом вираження його змісту й сутності. Відповідно, міжнародно-правову форму співробітництва ЄС із третіми країнами можна визначити як спосіб зовнішнього вираження змісту дій і процедур, які реалізуються в межах співробітництва ЄС із третіми країнами.

На підставі наведеного доцільно виділити такі міжнародно-правові форми співробітництва ЄС із третіми країнами: 1) участь третіх країн в агенціях ЄС; 2) укладення угод про асоціацію; 3) довгострокові двосторонні й багатосторонні договори (угоди); 4) угоди про участь у разових про-

ектах або спільній діяльності в межах окремих заходів. Охарактеризуємо більш детально кожну з форм співробітництва ЄС із третіми країнами.

Так, *участь третіх країн в агенціях ЄС* може набувати таких конкретних форм, як повна участь у них без права голосу, співробітництво в межах документа про співпрацю (меморандуму про взаєморозуміння, угоди про співпрацю, робочої домовленості, адміністративної угоди тощо) [11, с. 17].

У свою чергу участь третіх країн в агенціях ЄС можлива, якщо це закріплено в документі про заснування кожної окремої агенції. Є, зокрема, агенції, відкриті до участі третіх країн (наприклад, Європейська екологічна агенція або Європейська агенція з безпеки праці). Також існують агенції, які спрямовують діяльність суто на держави-члени (Центр перекладів для органів ЄС, Європейський центр із розвитку професійного навчання). Загалом участь третіх країн в агенціях ЄС можлива в таких формах: а) повної участі без права голосу; б) співпраці щодо реалізації окремих пріоритетів або заходів агенції; в) співпраці на нерегулярній основі [12, с. 18–19].

Так, прикладом співробітництва ЄС та України у формі участі в агенціях може виступати Угода між Україною та Європейським Союзом щодо статусу Консультативної місії Європейського Союзу з реформування сектору цивільної безпеки України (КМЄС в Україні), укладена 17 листопада 2014 р. [13]. У цій угоді визначено мету роботи Консультативної місії в Україні, правовий режим її перебування на території держави тощо.

Отже, ця форма співробітництва ЄС із третіми країнами характеризується особливою метою такого співробітництва, яка несе в собі «підготовчий» зміст. Зокрема, метою співробітництва ЄС із третіми країнами у формі участі останніх в агенціях ЄС може бути більш ґрунтовне вивчення третіми країнами законодавства ЄС, його політики й напрямів діяльності, вивчення третіми країнами напрямів гармонізації власного законодавства для підготовки до асоціації або інших форм партнерства з ЄС тощо.

Другою формою співробітництва ЄС із третіми країнами є *угоди про асоціацію*. У доктрині міжнародного права під поняттям «асоціація» мається на увазі виражений певним чином сталий зв'язок між його суб'єктами, покликаний забезпечити досягнення спільних цілей. Найчастіше асоціаціями іменують об'єднання держав (або залежних країн і територій) з міжнародними організаціями. При цьому асоціація може мати характер обмеженого членства в організації, для визначення якого зазвичай використовують термін «асоційоване членство», а може й не супроводжуватись таким членством [14, с. 10].

Так, 26 липня 2014 р. між ЄС та Україною було укладено Угоду про асоціацію [8], згідно з якою Україна перейшла в режим підготовки до членства в ЄС, зокрема й шляхом гармонізації власного законодавства, ведення діалогу про подальше співробітництво, залучення фінансової, інформаційної та іншої підтримки ЄС тощо.

Отже, ця форма співробітництва ЄС із третіми країнами засновується на переході від так званого підготовчого етапу асоціації (коли країна лише

має намір вступити в співробітництво з ЄС) до конкретних дій, спрямованих на визначення шляхів і методів євроінтеграції третьої країни. Це передбачає активізацію дій із боку відповідної країни в напрямі узгодження національного законодавства, інших політико-правових явищ і процесів зі стандартами й вимогами ЄС. У свою чергу ЄС і його інститути зобов'язуються будь-яким чином сприяти третій країні в реалізації поставлених завдань, надавати допомогу фінансового, консультативного та іншого характеру. У результаті цієї форми співробітництва обидві сторони отримують взаємовигідні умови подальшої співпраці, визначають пріоритетні її напрями тощо.

Третьою формою співробітництва ЄС із третіми країнами є *укладення двосторонніх та багатосторонніх угод тривалої дії*. У цьому разі співробітництво може передбачати такі форми взаємодії: обмін інформацією та досвідом із питань спільного інтересу між ЄС і третьою країною, у тому числі через навчання, участь представників країни в семінарах та обговореннях і надання країні технічної допомоги спеціалістами ЄС; запровадження механізму консультацій між керівництвом агенції ЄС та відповідного органу третьої країни (зустрічі на високому рівні); створення контактних пунктів і консультативних форумів; проведення спільних заходів [12, с. 22].

Прикладом багатосторонньої угоди є укладена ще в 1990-х рр. та переглянута в 2013 р. Угода трансатлантичної зони вільної торгівлі НАФТА, куди входять, крім США та ЄС, також Мексика й Канада [15].

Між ЄС та Україною в 1994 р. було укладено Угоду про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами, яка виступає прикладом двосторонньої угоди про співробітництво ЄС із третіми країнами [16].

Цілями такого співробітництва було визнано такі заходи:

- забезпечення у відповідних межах політичного діалогу між сторонами, який сприятиме розвитку тісних політичних відносин;
- сприяння розвитку торгівлі, інвестицій і гармонійних економічних відносин між сторонами, а отже, прискоренню їх сталого розвитку;
- створення основ взаємовигідного економічного, соціального, фінансового, цивільного, науково-технічного й культурного співробітництва;
- підтримку зусиль України щодо зміцнення демократії та розвитку її економіки, завершення переходу до ринкової економіки [16].

Таким чином, не будучи державами – членами ЄС, треті країни отримують спроможність налагоджувати економічні, міграційні, торговельні та інші зв'язки, а ЄС – розширення можливостей для держав-членів.

Четверта форма співробітництва ЄС із третіми країнами – *співпраця для виконання разових проектів або спільні дії в межах окремих заходів*. Для започаткування такої співпраці представники державного органу влади третьої країни звертаються до керівництва агенції або інституту ЄС із запитом щодо можливості участі країни в певному конкретному заході (наприклад, у навчанні для представників цього органу) або щодо замов-

лення послуг агенції (наприклад, проведення дослідження, якщо агенція їх здійснює) [12, с. 25].

Ця форма співробітництва, на відміну від попередньої, характеризується одноразовою участю третьої країни в проекті ЄС або певному заході, ініційованому ЄС. У цьому разі ЄС не лише виступає ініціатором реалізації відповідного проекту, а й має право диктувати умови участі третіх країн у відповідному проекті.

Висновки. Отже, проведений аналіз показав, що в науковій літературі відсутнє чітке визначення поняття міжнародно-правової форми співробітництва ЄС із третіми країнами, яка досить часто ототожнюється з напрямками та рівнями співробітництва. Однак ці поняття необхідно чітко розмежовувати, оскільки форма є саме зовнішнім вираженням змісту та сутності співробітництва.

Вважаємо, що в перспективі форми співробітництва ЄС із третіми країнами можуть зазнати певної трансформації, що обумовлюється розширенням сфери впливу ЄС і його організаційної структури. Зокрема, деякі форми в подальшому можуть бути скасовані внаслідок втрати своєї актуальності (угоди про одноразову участь у проекті ЄС) або об'єднані в нову, більш досконалу форму. При цьому кожна форма співробітництва має засновуватись на уніфікованих вимогах і стандартах, що може стати напрямом подальших наукових досліджень.

Література:

1. Толстов С.В. Система міжнародних відносин: внутрішні зв'язки та регулюючі механізми / С.В. Толстов // Антологія творчих досягнень. – К. : ІСЕМВ НАН України, 2004. – Вип. 1. – С. 263–289.
2. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І.К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 9. – 1978. – 781 с.
3. Мунтян М.А. Основы теории международных отношений : [учеб. пособие] / М.А. Мунтян. – М. : Изд-во МАБиУ, 2006. – 164 с.
4. Бастрыкин А.И. Взаимодействие советского уголовно-процессуального и международного права / А.И. Бастрыкин. – Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1986. – 324 с.
5. Муравйов В.І. Правові засади регулювання економічних відносин Європейського Союзу з третіми країнами (теорія і практика) / В.І. Муравйов. – К. : Академ-Прес, 2002. – 426 с.
6. Макота Г.З. Державне управління міжнародним технічним співробітництвом України з Європейським Союзом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія державного управління» / Г.З. Макота. – Львів, 2015. – 22 с.
7. Гаврушко Ю.Ф. Правове регулювання міграційних процесів на універсальному та євро регіональному рівнях : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 «Міжнародне право» / Ю.Ф. Гаврушко. – К., 2005. – 15 с.
8. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-

- членами, з іншої сторони : міжнародний документ від 27 червня 2014 р. // Офіційний вісник України. – 2014. – № 75. – Ст. 2125.
9. Щерба С.П. Філософія : [підручник] / С.П. Щерба, О.А. Заглада. – К. : Кондор, 2011. – 548 с.
  10. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І.К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 10. – 1979. – 972 с.
  11. Костюченко Я.М. Правове регулювання співробітництва України і Європейського Союзу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 «Міжнародне право» / Я.М. Костюченко. – К., 2010. – 20 с.
  12. Участь України в агенціях і програмах Європейського Союзу: перспективи та можливості / [Н.М. Шаповалова, І.В. Озимок, Ю.С. Селенко, О.М. Татаревський] ; за ред. О.О. Шумило. – К. : Вид-во МЦПД, 2008. – 335 с.
  13. Угода між Україною та Європейським Союзом щодо статусу Консультативної місії Європейського Союзу з реформування сектору цивільної безпеки України (КМЄС в Україні) : міжнародний документ від 17 листопада 2014 р. // Офіційний вісник України. – 2014. – № 28. – Ст. 838.
  14. Березовська І.А. Правове регулювання відносин Європейського Союзу з асоційованими країнами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 «Міжнародне право» / І.А. Березовська. – К., 2005. – 15 с.
  15. Felbermayr G. Dimensions and Effects of a Transatlantic Free Trade Agreement Between the EU and US / G. Felbermayr, M. Larch, L. Flach, E. Yalcin, S. Benz. – Munich : «Ifoinstut» Munich University, 2013. – 11 p.
  16. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами : міжнародний документ від 14 червня 1994 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 26. – Ст. 1794.

Костюченко Я. Н. Общеоретические подходы к международно-правовым формам сотрудничества Европейского Союза с третьими странами

Аннотация. Углубление и расширение сфер влияния Европейского Союза в международном глобальном пространстве, активизация интеграционных процессов, происходящих во многих странах Восточной и Центральной Европы, обусловили существенное увеличение видов правовых форм его сотрудничества с третьими странами. Поэтому статья посвящена общеоретических подходам к определению международно-правовых форм сотрудничества Европейского Союза с третьими странами, определено этимологическое значение категорий «сотрудничество» и «форма», разработана классификация международно-правовых форм сотрудничества Европейского Союза с третьими странами, произведена их характеристика.

Ключевые слова: международное право, формы, сотрудничество, взаимоотношения, Европейский Союз, третьи страны.

Kostyuchenko Ya. General theoretical approaches to international legal forms of European Union cooperation with third countries

Summary. Deepening and expanding spheres of influence of the European Union in the international global environment, the intensification of the European integration processes in many countries of Eastern and Central Europe, led to substantial increase kinds of legal forms of its cooperation with third countries. Therefore, this article is devoted to general theoretical approaches to the determination of international legal forms of European Union cooperation with third countries, defined etymological meaning of the categories of “cooperation” and “form”, the classification of international legal forms of European Union cooperation with third countries held their characteristics.

It was found essential difference from other forms of co-operation of international legal relations, such as assistance. On this basis, the author developed the definition of international legal forms of European Union with third countries. There are analyzed the legal position of scientific sources on which basis trends and prospects of international legal forms of European Union co-operation with third countries are set.

The analysis, conducted in the article, showed that there is no clear definition of international legal forms of cooperation of the European Union with third countries in the literature, which is often identified with the areas and levels of cooperation. In the meantime, these concepts need to be clearly differentiated because form is just an external expression of the content and nature of cooperation.

It is grounded in the article that the in the future forms of cooperation between the European Union and third countries can experience a certain transformation, due to the expansion of the influence of the European Union and its organizational structure.

In particular, some forms can later be canceled as a result of their relevance lost (agreement on a one-time participation in the European Union) or they can be united in a new more perfect form. Thus, every form of cooperation must be based on uniform requirements and standards that can be a focus of future research.

Key words: international law, forms, cooperation, relations, European Union, third countries.